

ETHISCH RÉ - RÉ - RÉ - VEIL

m.a. wes

Het aardige van de oude geschiedenis is dat je zo vaak de indruk krijgt dat veel van wat er gebeurd en vooral gedacht is helemaal niet zo uoud is. Deze formulering kan ook omgedraaid worden (dan klinkt het wat beter uit de mond van een historicus van de oudheid): het aardige van het eigentijdse gebeuren is dat je zo vaak de indruk krijgt dat het zich allemaal al eens een keer eerder heeft afgespeeld. Dit besef drong zich weer eens aan mij op toen ik vanavond (13/4/'77) in de/het NRC/Handelsblad eens bij uitzondering het theologische rubriekje van ds. N. van Gelder helemaal las.

Dominee begint met een citaat van Groen van Prinsterer, "de eerste" (?) "bewust christen-politicus in Nederland". Het citaat is ontleend aan een boek van een andere dominee, W. Aalders, Theocratie of Ideologie. Dominee Aalders is in een oecumenische bui ooit lector geworden in Nijmegen, het Nijmegen van de rechtsgeleerde van Agt.

Van Gelder laat door een paar citaten zien hoe Groen van Prinsterer, Aalders en van Agt alledrie uit hetzelfde hout (misschien moet ik dit woord wel met een hoofdletter schrijven, gezien de frequentie waarmee de schriftgeleerden uit het christelijk-politieke kamp sommige woorden stelselmatig met een hoofdletter schrijven) zijn gesneden en het roerend eens zijn: Je krijgt bijna het gevoel dat niet collega Steenkamp, maar Groen van Prinsterer de aartsvader is van het zog. christendemocratisch appel. Ik schrijf met opzet "zog." omdat deze groepering, voorzover haar ideeën inderdaad theocratisch zijn, m.i. geen aanspraak mag maken op het woord "democratisch".

Het citaat van Groen (1860): "Elke echte wetgeving komt van God, het eeuwig beginsel van de algemene orde en macht in de samenleving van met begrip begaafde wezens. Verlaat men dit standpunt, dan zie ik slechts op willekeur berustende wilsuitingen en de vernederende heerschappij van het geweld; dan zie ik slechts mensen die onbeschaamd andere mensen overheersen, dan zie ik slechts slaven en tyrannen....."

Dit is puur neoplatonisme (voor de liefhebbers: zie Plato, Staat VIII 562-563). Aalders uit het hart gegrepen: "tegen de ideologie - de Theocratie", roept hij uit. "Ideologie" staat hier voor het denken van verzekers als Kant, Hegel, Marx en Nietzsche. "Nietzsche", zo leert Aalders, "heeft de mens geleerd om terwille van zijn vrijheid volledig en definitief afstand te doen van God, van de schepping, van de wet... Hij heeft hem geleerd dat erkenning van een Macht boven zich zelfvervreemding is", etc. Aalders moet niets van Nietzsche hebben, hij voert een pleidooi voor een Theocratie, de "Heerschappij van het Goddelijk Recht". Alle Recht, alle Waarheid, alle legitimiteit is uit God en berust op Openbaring. Dat Goddelijk Recht is de grondslag van Staat, gezin, huwelijk en geweten" (citaat van Gelder). Als dus een parlementaire meerderheid ja zegt tegen een bepaald wetsontwerp omdat die meerderheid in het in dat ontwerp bepaalde op dat moment rechtvaardig vindt, en een van Agt zegt "Naar (zijn) eer en (zijn) geweten" neen en weigert het ontwerp door zijn handtekening tot wet te maken omdat het niet strookt met wat hem als Goddelijk Recht is geopenbaard, is dat ondemocratisch, als je je tenminste op het standpunt stelt - wat me wel zo gezond lijkt - dat je politieke bestuurders beschouwt als de uitvoerders van de wil van het volk. Het Goddelijk Recht (citaat Aalders) "is de onveranderlijke, onvergankelijke, en daarom alle tijden, alle volken, alle rassen, alle generaties verbindende gemeenschappelijke grondslag en oorsprong..... de boventijdse wortel van alle leven en het duurzame gehalte van alle humaniteit". Aalders noemt dit "scheppingsgerechtigheid". Niets nieuws: Plato noemde dat "de Idee van het Goede". Hoe kunnen wij die gerechtigheid kennen? "Dankzij God's Openbaring in de Bijbel", zegt Aalders. Plato had nog geen bijbel, maar dat was voor hem geen bezwaar, zijn eigen onderricht stond borg voor het gewenste resultaat van de openbaring. Het is niet toevallig dat de Christelijke theologie eeuwenlang door geen filosofie zo bevrucht is als door die van Plato.

Even iets meer over Plato: de filosofische basis voor Plato's politieke theorie werd gevormd door zijn ideeënleer. Deze leer was Plato's antwoord op het relativisme van de sofisten, de "wijsheidsleraren" van de 5e eeuw voor Christus,

de antieke jongens à la Marx, Nietzsche en Popper, die hadden geleerd dat allerlei waarde-oordelen maatschappelijk bepaald waren. "Idee" in Platoonse zin kan - zij het wat onhandig - gedefinieerd worden als de samenvatting van het gemeenschappelijke in meerdere individuele dingen van één categorie (de Idee "huis", "mens", etc. maar ook de idee "goed", "waar" en "rechtvaardig") "Idee" in Platoonse zin is echter niet hetzelfde als ons woord "begrip", omdat Plato de ideeën beschouwde als een metafysische werkelijkheid, als objecten van het denken en niet als producten van het denken. De wereld van de ideeën was volgens hem niet een weerspiegeling, een projectie, van de alledaagse werkelijkheid; integendeel: de zintuigelijk waarneembare alledaagse werkelijkheid, voortdurend aan verandering (per definitie gelijk aan verslechtering; vgl. het geklaag van Aalders e.v.a. over "het Europese cultuurverval" tot uiting komend in "verruwing in de sport", "verwildering in de zeden" en meer van dat soort zaken) blootgesteld, was een gebrekkige afspiegeling van de enige ware werkelijkheid, de wereld van de ideeën. Alleen kennis van de ideeënwereld was ware kennis en die kennis kon alleen via het denken bereikt worden. Zintuigelijk verworven kennis kon alleen betrekking hebben op de zintuigelijk waarneembare wereld en aangezien deze wereld niet het ware zijn belichaamde, was er langs die weg ook geen ware kennis mogelijk.

Wie in staat was zich langs puur verstandelijke weg en onder uitschakeling van de zintuigen de kennis van de ideeën eigen te maken (helemaal op eigen kracht ging dat niet, er was ook nog zoiets als genade bij nodig), beschikte daarmee per definitie over een onweerlegbare en absolute maatstaf ter beoordeling van de alledaagse wereld, inclusief de wereld van de politiek. Het bezit van die maatstaf stelde Plato en de in Platoonse zin opgeleide filosofen in staat een concrete, zintuigelijk waarneembare gemeenschap zodanig te hervormen en te leiden, dat die gemeenschap zo min mogelijk afweek van de idee "gemeenschap". Met zijn bekende uitspraak dat een staat alleen goed bestuurd kan worden als de filosofen koningen zijn

en de koningen filosofen, bedoelde Plato dan ook, dat de politieke besluitvorming geheel en al moest berusten bij mensen, die zich door langdurige scholing in zijn Akademie de kennis van de ideeën hadden eigen gemaakt en op grond daarvan als enigen konden beoordelen wat goed was voor de gemeenschap.

Voor twijfelaars en dissidenten was in Plato's blauwdruk van de ideale staat geen plaats. Wie zich niet kon verenigen met de absolute waarheid van de ideeënleer en met de juistheid van alles wat daaruit voortvloeide moest eerst een aantal jaren onderworpen worden aan een soort psychiatrische behandeling, maar als de dissident na afloop daarvan nog in zijn afwijkende meningen bleek te volharden, moest hij ter dood gebracht worden. Ook dat behoorde tot Plato's "scheppingsgerechtigheid". Nu weet ik wel dat Steenkamp en van Agt zich een dergelijk terrorisme niet in de schoenen zullen laten schuiven. Maar waar ligt de grens zodra mensen op de theocratische toer gaan en niet bereid zijn hun ideeën over recht en slecht discutabel te stellen?

Het zou de veel geroemde "duidelijkheid" in de politiek ten goede komen als de theocraten openlijk zouden erkennen dat theocratie en democratie niet kunnen samengaan. Wat men ook van God of de Goden mag verwachten, de democratie is mensenwerk. Zij heeft geen boodschap aan "scheppingsgerechtigheid" en Platoonse ideeën. Plato zei tenminste openlijk dat hij de democratie verfoeide; alleen wie met behulp van verstand en genade in staat was tot de ideeënwereld door te dringen had bij hem recht van spreken. Wezenlijk aan elke theocratische politieke theorie is evenzeer dat alleen wie dankzij geloof en openbaring zucht op de "scheppingsgerechtigheid" heeft gekregen, recht van spreken heeft. Wie dat zicht niet heeft gekregen, behoort tot het volk dat in duisternis wandelt, zoals Jesaja dat zo fraai noemde. Ook Groen van Prinsterer liet er geen twijfel over bestaan dat hij niets moest hebben van vrijheid en gelijkheid en volkssoevereiniteit. Hij noemt zich dan ook geen christendemocraat: hij was anti-revolutionair en christelijk-historisch. En de enig aanvaardbare school was die-met-den-Bijbel.

Als ds. van Gelder gelijk heeft met zijn constatering dat "van Agt en de zijnen... een diepe affiniteit ervaren met alles, wat wortelt in de scheppings-

gerechtigheid - het onveranderlijk Recht, dat de grondslag is voor Staat en gezag, gezin en plicht, huwelijk en zede, kerk en geweten", dan dringt zich de vraag op of de term christen-democraat niet een zoveelste geval van woordvervuiling is en of we niet genoopt worden tot de conclusie dat van Agt en de zijnen in hun hart niets van de democratie moeten hebben.

Het denken van Plato was een reactie op dat van de sofisten. Dat laatste woord heeft in het huidige Nederlandse spraakgebruik een ongunstige gevoelswaarde. Ook dat is woordvervuiling, en de platonisten hebben daar niet weinig toe bijgedragen. Als er één sofist genoemd moet worden, die bij uitstek de tegenpool was van Plato, dan is het Protagoras. "De mens is de maat van alle dingen", schreef Protagoras, en daarmee bedoelde hij waarschijnlijk dat demens als burger van zijn gemeenschap in zichzelf het criterium, de "maat", moest en kon vinden ter beoordeling van ethische, sociale en politieke waarden. Bij Protagoras impliceerde dat een rechtvaardiging van de juistheid van de wil van de meerderheid en daarmee van de democratie. De enige aanvaardbare manier om de wil van de meerderheid te sturen is die van de rationele beïnvloeding, rationele overtuiging in een spel van hoor en wederhoor. Daarom ben ik het ook niet eens met de uitspraak van Lipschits, geformuleerd in, ik meen, het Nieuwsblad van het Noorden, enkele maanden geleden, dat er meer "emotie in de politiek moet komen": er moet juist meer koele zakelijkheid komen, emotionali-teit leidt tot demagogie en tot het vermengen van personen en zaken. Het is natuurlijk wel aardig om speelse opmerkingen te maken over het kapsel van van Agt of het geslacht van Andriessen, maar het is natuurlijk geen argument, net zo min als snieren op langharigen enige waarde heeft als argument. In de praktijk is het zelfs voor mensen, die door zichzelf en anderen beschouwd worden als intellectuelen, moeilijk genoeg dit standpunt in de praktijk te brengen. De vraag wie in een discussie over bv. universitaire onderwijszaken een bepaald argument naar voren brengt is volstrekt irrelevant. Het gaat alleen om de waarde van het argument, los van de persoon..

In theorie is iedereen het hiermee eens, maar de praktijk doet wel eens iets anders vermoeden.

Het is ook niet voor niets dat Protagoras beschouwd wordt als de grondlegger van de dialectiek, d.w.z. de kunst om door methodisch over elk probleem twee tegengestelde standpunten te verdedigen tot een beter inzicht in alle aspecten van dat probleem te komen. De behoudend ingestelde burgers van het democratische Athene vonden dat maar moeilijk te verteren: het was in hun ogen maar al te vaak een slimmigheid die erop gericht was om wat recht was krom te praten en wat krom was recht te praten. Maar waar het Protagoras om ging was om een op het eerste gezicht minder voor de hand liggende argumentatie door nadere beschouwing en afweging te doen zegevieren over een direct uit de traditionele opvatting voortvloeiende en daardoor op het eerste gezicht meer voor de hand liggende argumentatie. Een dergelijke benaderingswijze waait de mensen niet gemakkelijk aan. Maar het is wel dat hij het de mensen kon aanleren dat was de pretentie van Protagoras. Het behoort het doel te zijn van alle onderwijs in democratie.

De Griekse "Verlichting" van de 5e eeuw voor Christus is gevolgd door het réveil van Plato; humanisme en réformatie van de 15e eeuw na Christus werden gevolgd door de Contra-Reformatie; de Verlichting van de 18e eeuw en de Franse Revolutie werden gevolgd door het Réveil met de Chants de Sion van César Malan en de eigen theologische opleiding van Merle d'Aubigné, hofprediker van koning Willem I en daardoor geestelijk leidsman ook van figuren als Bilderdijk en Groen van Prinsterer. Wat er zich ten onzent (en niet alleen ten onzent) in de omslag van de jaren '60-'70 afspeelt, is in wezen niets anders: Provo wordt gevolgd door het Ethisch Réveil van van Agt. Het zou misschien best eens aardig kunnen zijn dit telkens terugkerende verschijnsel van actie en reactie in een combinatie van themagroepen van OG t/m CG) uitvoeriger te bestuderen. Het zit er dik in, dat in alle gevallen de verklaring van het verschijnsel in wezen dezelfde is: Fear of Freedom. En de Provo's van gisteren zijn de gesettelden en vermoeden van vandaag.....